

EGYRŐL A KETTŐRE

ROMA NŐI SORSOK MAGYARORSZÁAGON

BUDAPEST, ORSZÁGHÁZ, 2003. JÚLIUS

A STEP AHEAD

ROMA WOMEN'S FATE IN HUNGARY

BUDAPEST, PARLIAMENT BUILDING, JULY, 2003

APAJEK PE DUJEND

ROMANE ROMNYANGO TREJO ANDO UNGRIKO THEM

BUDAPEST, PARLAMENTO, 2003 JULIUS

→ *Varga Regina*

→ *Faragó Gizi*

→ *Bódi Márta*

→ *Jónás Anna*

→ *Csipás*

→ *Jónás Sándorné*

→ *Péli Ildikó*

→ *Orsós Juli*

→ *Ráczné Rácz Rita*

→ *Lakatos Gina*

→ *Mihalovics Krisztina*

→ *Jetti*

→ *Erős Emese*

→ *Ádám Bernadett*

Tizennégy nő tesz vallomást és beszél életről, enged bepillantást megformált múltjába és jelene hétköznapjaiba. A tizennégy nő természetesen nem fedi le a roma nők szociológiai sokszínűségét, nem ad társadalom-tipológiát, mégis más és más élethelyzetet példáz. minden egyes történet végül is hosszabb-rövidebb együttműködés eredménye. A kiválasztott leány vagy asszony és a fényképész meg a társadalomkutató együttműködésének hozadéka. Látható, hogy minél régebbi és meghitt egy kapcsolat, annál mélyebb és emberibb a vallomás, mint Faragó Gizella és Mocsár Zoltánné, Bóni Márta esetében. Kialakulhatnak új kapcsolatokban is mély szímpátiák, melyek hamar felszínre segítik a megnyilatkozó személyiségek mások előtt esetleg rejtve hagyott titkait és vágyait. Mindenesetre különös együttműködés eredménye minden vallomás, mely egyszerre függvénye a bemutatkozó személyiségeknek, a fotós és a társadalomkutató érzékenységének és valódi érdeklődésének. Olyan emberek dolgoztak együtt ennek a kiállításnak a létrejöttén akik már évek óta bizonyították a romák iránti szolidaritásukat, s folytattak kutató és dokumentáló, esetleg művészeti munkát romák körében, és olyanok, akik maguk is romák, s identitásuknak ez vállaltan fontos része.

Szuhay Péter

E G Y R Ő L A K E T T ő R E
ROMA NŐI SORSOK MAGYARORSZÁGON
BUDAPEST, ORSZÁGHÁZ, 2003. JÚLIUS

A S T E P A H E A D
ROMA WOMEN'S FATEMS IN HUNGARY
BUDAPEST, PARLIAMENT BUILDING, JULY, 2003

A STEP AHEAD
ROMANE ROMNYANGO TREJO ANDO UNGRIKO THEM
BUDAPEST, KJASJ 2003

Tisztelt kiállításlátogatók!

Egyről kettőre... az egyről a kettőre... Kóstolgatjuk a címet, és keresünk azt a metaforát, ami leginkább kifejezi a nők – asszonyok és hajadonok, anyák és gyermekek, egy személyben anyák és gyermekek – ezreinek törekvéseit, hogy megváltoztassák életüket. Kilépjenek a „szociológiai törvényszerűség” által kijelölt pályáról, áttörjék a rögzült társadalmi convenciók falait. Ezek a nők most történetesen romák, de sorsuk – eltekintve attól, hogy többségüket valamilyen módon sújtja az etnikai előítélet – az egyetemes történelemből jól ismert. Azt is mondhatnánk, hogy az irodalomtörténet női archetípusait idézik ők, és ez az „idézet” a harmadik évezredben nagyon erős, nagyon szembetűnő.

Ezek a beszélő, esetenként kiabáló fotógráfiák azt szeretnék bizonyítani, hogy az emberiség közös kulturális körében mozognak hőseink. Arról beszélnek a leányanya-szemek, hogy ha kell, ugyanúgy választanak az apukáját és a leendő férjük, vagy a férjük és gyermeikük közt kipattanó konfliktusban, ugyanúgy megbocsátanak anyukuknak a sanyarú gyermekkorért, és ugyanúgy büszkél arra, ha ők meghaladták szüleik társadalmi rangját, vagy arra, hogy gyermekeik meghaladták az övéket – ha egyről a kettőre jutottak –, mint mások, akiket történetesen nem neveznek romának.

Vagyis ez a kiállítás – szögezzük le – nem a magát romának, muzsikusnak vagy éppen beásnak mondó nők – a mások által esetleg cigánynak mondott nők – kulturális különbségeit, ugyamon másságát, vagy éppen a többség által vét és gondolt „egzotikusságát” akarja leírni.

A szerepek – szülő, gyermekek, házastárs, szerető – adottak, a szereplők – szülő, gyermekek, házastárs, szerető – szintén adottak, a konfliktusok köre ezerfejűségében is tipizálható, miként az is, hogy mi az élet legső célja. Látszólag minden hétköznap, mégis kartartikus emberi történetek bontakoznak ki előtünk. Ember? Hagyuk a kiállítás végére a jelző megfogalmazását...

Amíg százéves gyermekarcokat láthatunk a képeken, addig van közös felelősséggünk és van közös tennival-

lónk. Amíg átlátva a „negativokon”, belevese a képek mögé a kulturális másság fényeit elnyomják, kiszorítják a szociális különbségek, az esélytelenségek árnyékai, addig a többségi társadalomnak és a „kontrasztér” felelős intézményeknek és személyeknek nem csak felelőttetőkkel kell teátrálisan figyelmezteni, hanem pénzt, időt, fáradtságot és kifogyhatatlanság mennyiségi toleranciát kell mozgósítani pusztán az esélyteremtésre, még csak nem is az esélyegyenlőség létrejöttére!

A kiállításról úgy beszélünk majd, hogy „az a bizonyos roma nőkről szóló kiállítás, tudod, amit a parlamentben is kiállítottak”.

Szeretném, ha ez a kiállítás nem dekorációja, diszlete lenne egy mégoly fontos és hasznos konferencia sorozatnak, hanem önálló entitás, önálló intézmény.

Legalább egy felelőttető mutatás!

Szeretném, ha a kiállítás látogatóiban, vendégeiben tudatosulna: a képeken nem pusztán roma nők láthatók különböző élethelyzetekben. Nemcsak kezük, arcuk, szoknyájuk van, hanem nevük, vágyaik és reményeik: hogy egyről kettőre jussanak...

Tanulmányozzák a kitűnő alkotásokat és kérjenek, nézzenek a képek mögé!

Léai Katalin
miniszter

Dear Visitors!

A Step Ahead... A Step Ahead... We keep tasting the title and search for that metaphor which best expresses the ambition of the thousands of women – wives and singles, mothers and children, who are mothers as well as children – to make a change in their lives. To abandon the path prescribed by „sociological regularity”, to break through the walls of rigid social conventions. These women here happened to be Roma by birth but their fate – disregarding the fact that one way or another most of them suffer from ethnic prejudice – is well known from world history. We could also say that they conjure up the female archetypes of literary history and in the third millennia these evocated images are very vivid, very striking.

These telling, in certain cases shouting photographs aim to prove that our heroines travel in the collective cultural sphere of the human race. The eyes of the unwed mothers tell us that, if necessary, they take sides in the conflicts between their fathers and future husbands, or between their husbands and children, they forgive their mothers for the destitute childhood and they are just as proud if they rise higher in the social scale than their parents, or if their children surpass their own social position – if they made

headway – the same way as others who happened not to be of Roma origin.

Consequently, this exhibition – let's make it clear – does not aim to present the cultural differences, the so called diversity of these women who consider themselves Roma, musician or Beas nor does it focus on the „exotic nature“ that others imagine and find in these women.

The roles – parent, child, spouse, lover – are given, the actors - parent, child, spouse, lover – are also given, the scope of conflict, albeit versatile, can be typified, just like the ultimate meaning of life. Everything seems ordinary, yet cathartic personal stories unfold right before our eyes. Human? Let's wait until we have reviewed the exhibition and then formulate the attribute...

As long as we see the hundred year-old faces of children in the pictures, we have shared responsibility and shared tasks. As long as by seeing through the „negatives“, by peeping behind the pictures the lights of cultural non-uniformity are being overshadowed and obscured by the social differences and the hues of their disadvantaged subsistence, the majority of the society and the institutes and people responsible for the „contrast“ should not only lift their index fingers warningly with great dramatic effect but they must mobilize money, time, effort and an inexhaustible supply of tolerance solely to establish a chance, and not even to the realization of equal opportunity!

Patyivale manusa, kon ginaven kado iskrimo!

Pa jek pe dujend...o pa jek pe dujende... Zumavas o anav, thaj rodas kodi metafiora, savi majfeder avri phenel le zhuvlyangi – le romnyangi thaj le shejangi, le dejangi thaj le shavorengi, ande jek zheno deja thaj shavora – mijia zhenenge lengo doro, pe kodi ke shaj boldyren pe pengo trajo. Avri te shaj ushtyaren anda "la sociologiaka krisa" avri sikade droma, pherdal te shaj phagen le themeske konvetnyme zidura. Kadal zhuvlyya akanak tumna romane zhuvlyaj, ba lengo trajo – bidikhindes akanak kathar kodi, ke len majbute zhenen marel le atrikumutnyiposko nakamipe – andaj jekhutnyi historia mishto pinzhardes. Vi kodi shaj phenasas ke la litaraturaki historiaki zhuvlyanyi archuno tipo sikaven von amerge, thaj kado "phendipe" ande le trinti mijia ber-sha zurales zuralej, zurales angjal jakhaj.

Kadal alav kerde, unyivar cipinkerde fotografiji kodi kamnas andre te sikaven, ke le manushipeske jekhutne kul-

turalnona krujondar mishkinpe vi von. Pa kodi vorbin le shaj-dejange jakha, ke te trubul, tumna kade ulaven mashkar pengo dad thaj mashkar pengo avutno rom, vaj mashkar pengo rom thaj mashkar pengo shavoro avri dinya xolyi, dumna kade jerton penga dake ande pengo chorro trajo thaj tumna kade phuttyardej pe kodi, te von pherdal ushtyade penga dako niptunio baripe, vaj pe kodi, ke lenge shavora pherdal ushtyade pa lende – te pa o jek pe o duj aresle –, sar kaverzhene, kas e historia chi akhadas romenge.

So phenav, kodo kodoj, ke kado avri ashaipe – shaj phandavas tele – na le pen romenge, lavutaronge vaj tumna beashonge phende zhuvlyva – na kodol kas le kavera, le gazhe romenge phende zhuvlyva – le kulturalicka kaversoske, kade phendes kaversosokoipe, vaj tumna le gaghendar kodolenge gindyisarde "egzotikutkipes" kamen tele te ramon.

Le soskoipe – dad thaj dej, shavora, rom, romnyi, piramno vaj piramnyi – kadal sa dine sile, dine si kadal zhene, le problemenge shel sherenge krujalipe sa tipizalime sile, sar kaj vi kodi ke so si le trajosko majagorutno cile. Le jakhkena dikhindes sar te sakko dyeseske, thajsa katartikusha manushane opecipiji phuterdyon avri angla amare jakha. Manushane? Mukhas pe le avri ashadymasko agor le semnomengo avri gichisari...

Zhi puna shele bershenge shavorenge muja shaj dikhias pe kadal kipura, zhi atunchi si ame kethanutnyi grizha thaj si amen kethanutnyi butyi. Zhi pune pherdal shaj dikhias pe le "negativumura", andre leshime pala le kipura kaj le kulturalutne kaversoskipenje jaga pidzen, avri kikiden le socialnune kaversoski, le bilashipengi ushalyin, zhi atunchi ande o them le majbute zhenenge thaj le citojenosko "kontrasto" anda kodo kaj le birovence sherutne manusha na feri penge opre vazde najesa trubul teatralutno muj te den, ba love, vrama, khinyipe, thaj bi nachily but-but tolerancija trubul te mishkil, feri anda kodi, ke shanso te den, thaj inke china shansoski jekhipe, na kodi ke karing kadi kethanes te shaj avel!

Pa kado avri ashaipe kade vorbiasrasa maj pala kadi, ke "kodo avri ashaipe so pa kodol ropmane zhuvlyya kerde, zhanes, savo vi ande le themesko kher avri ashade".

Kodi kamos, ke kado avri ashaipe na feri ekh dekor-sariep avlas pa ekh kasavi bari butyi thaj haznicko konferenciaka lineake, ba ekh korkori etitetio, korkorutno-oficialno kher. Barem ekh opre vazdo na!

Kodi kamos ke mashkar kodol kon dikhena kado avri ashape zhanardyolas: pe le kipura na feri romane zhuvlyan shaj dikhen ande sasoske trajoske situaciocvura. Na feri muj, vasta taj coxa sile, ba sile vi anav, sile doro, thaj sile azhutyardi losh: ke pa o jek pe o duj shaj resen...

Sittyarkeren kadal lashe kerimata thaj mangav, dikhen vi pala le kipura.

Virág Tivadarné, sz. Varga Regina Felsőtelekes

„A férjem nagyon rendes volt. Kánón laktak, azt mondták, hogy az ő anyja nem cigány. Már 18 éves korában összekerültünk. Nem volt érdekes, mert jól éltünk. Gyerek voltak, felnevelte, dolgozott sokat, iskolába jártak a gyerekek, Barcikára, Miskolcra, Anika Mezőkövesdre, Erzsike Abaújszántóra, de beleesett a búskomorságba, haza kellett hozni. Mariska nem tanult, csak a varrodában, meg Józsim nem, mert neki muszáj volt dolgozni, sok kistestvére volt. Már 16 éves korában motoros inas volt a bányában, az apja is a bányában dolgozott. Kellett valakinek segíteni, mert sokan voltak. Akkor nem volt ez a drágáság, de akkor is Öcsi, a középső fiam albérletben volt, Jánoska Miskolcon kollégiumban volt, Pisti is ott volt Miskolcperecesen, Béla volt Barcikán, ő bejáró volt, Anika Mező-

kövesden volt albérletben. Fizetni kellett az albérletet, nem volt csak ebédje, vacsoráról, früstökről gondoskodni kellett, volt annyi pénzünk. Sokat kellett dolgozni Tibinél, mindenig hazajött és ment követ fújni, mert lőmester volt. Mondtuk neki, hogy ne menjjen, de azt mondta, hogy az is jó. Persze, hogy jó, mert sok kellett. Ruha kellett, enni kellett annyi gyereknek, de mind él.”

Varga Regina 1945-ben került Felsőtelekesre. Édesapja és egyik bátyja kitagadta, mert nem vétلت társadalmi rangja szerint választott magának párt. Az asszony megszakítva kapcsolatát hosszúszóival családjával, Felsőtelekesen kezdte új életét. Bányász férjével kilenc gyermeket neveltek fel és iskoláztattak ki. Saját története mintegy kíséri őt is. Hasonlóan édesapjához, ő is „kitagadja” azon gyermeket, akit nem az általa megszabott feltételek mellett választanak házastársat, aik veszélyeztetik a család kemény munkával kívánt társadalmi presztízsét.

Kőszegi Gyula - Szuhay Péter

"The kids went to school"
**Widowed Mrs. Tivadar Virág,
néé Regina Varga
Felsőtelekes**

Regina says: "My husband was very fine. They lived in Kánó, they said that his mother was not a gypsy woman. My mother-in-law was a very good, nice pretty woman. We met when he was only 18. It was no problem, we lived well. Had kids, he raised them, worked a lot, the kids went to school, to Barcika, Miskolc, Anika went to Mezőkövesd, Erzsike to Abaújszántó, but she got depressed so we had to bring her home. Mariska did not study, only at the taylors, and my Józsi did not go to school either, 'coz he had to work, he had many little brothers and sisters. Already when he was 16 he was an assistant with a motor in the mine, his father also worked in the mines. Someone had to help 'coz there were many. Back then the cost of living was not this high but even then Öcsi, my second son was in a rented apartment, Jánoska was in Miskolc in the youth hostel, Pisti was also there in Miskolcpereces, Béla was in Barcika, he was a commuter, Anika was in Mezőkövesd in a rented apartment. We had to pay for the rent, she had only lunch we had to provide for dinner and breakfast, we had the money so we gave it to her. Erzsike was in Abaújszántó, but only for half a year because his father was called in for a parents' meeting, the teacher says there is something wrong with the little girl. She always sleeps during the lessons, she has to be taken home.

Tibi had to work a lot, he would always come home and went to drill the rock 'coz he was a blaster. We would tell him not to go but he would say it was all right. Of course it was all right we needed a lot. Clothes, food for the children, but all of them are alive."

Regina Varga got to Felsőtelkes in 1945. Her father and one of his brothers disinherited her because she had not chosen her spouse according to the putative social norms. Breaking the relationship with her family in Hosszúszó, Regina started her new life in Felsőtelkes. With her miner husband, they brought up and schooled nine children. Her original story seems to haunt her as well. Similarly to her father, she "disinherits" those children of hers, who do not choose spouse according to the Regina given conditions and who endanger the prestige that the family has gained by hard work throughout the years.

"Le shavora andej ishkola phirenas"
Özv. Virág Tivadar né sz.
Varga Regina
Felsőtelekes

"Muro rom zurales lasho manush sas. Ando Kánon beshenas, kodo phenenas, ke leski dej nas romani zhuvyi. Deshoxto bershengo sas kana romnyake lasma. Mishto trajinasas. But butyi kerelas, le shavoren baralelas, kon andi Barcika, ando Miskolc phirnas andej ishkola. E Maris chi cityilas thaj chi o Józsi, ke lenge musaj sas butyi te keren, ke but cinne phrala sas le. Numa deshushove bershengo sas, kana andej bánya motorosh inasho sas. Vi lesko dad andej bánya kerelas butyi. Musaj sas varikaske te zhutinen les, ke but zhene sas. Muro mashkarutno shavo, o Öcsi ande alberletoste sas, a Jánoska ande kollégiumoste sas, ando Miskolc. Vi o Pisti khote sas ando Miskolcpereces, o Béla andi Barcika sas, voj andre phirelas, e Anika ando Mezőkövesd sas albérletbe. Sas te potyinel on albérleto, nas la so te xal chi mizmere, chi peratyate. But butyi sas te kerel o Tibi. Dabe reselas khore, aba vi zhalas barr te fredylearel. Phenapas leske tena zhal, de voj numa zhalas, ke trobunas le love. Le shavoren trobulas te uraven, thaj te xaxaven."
E Varga Regina ando 1945. bersh gelas ando Felsőtelkes. Lako dad thaj lako jekh phral avri tagadindela andaj familia, ke na mishto gelas romeste. E romnyi shindyisajlas khatar pesko nepo, thaj ando Felsőtelkes kezdindas nevo trajo. Peske romesa, kon andej bánya kerelas butyi, injá shavoren barardine opre thaj ishkolaztatinde avri. La avri tagadindas lako dad, de vi voj avri tagadinel peske kodole shavoren, kon na kade zhan romeste, vaj na kade len romnya, sar so voj kamelas.

„Akinek van számja, házszám, az
mindig ember”

ROMA NÓI SORSOK →

Faragó Gizi

Kétegyháza

A hetvenéves, huncut mosolyú, pici aszony lova fejét paskolja:

— muro khúro, szeretem, lovas cigányasszony vagyok én... Legalább 30 éve lesz már, vagy 28, hogy ebben a kis tanyában lakok. Élek, ahogy tudok, nem bánt senki, engemet szeretnek. Ha Gyulán megyek, ha Kétegyházán megyek, nekem van becsületelem, mert jó, becsületes vagyok. Mit csináljak? Ebből élünk, a munkából. De van is becsületelem. Én ezt a gyepet megkaptam, vagy öt holdat tőlük, hogy kaszáljam. Ez a két kezem után csináltam ezeket, amit csináltam. Senki más nem segített. Anyám nem adott semmit. Mikor ide, ebbe a tanyába jöttem, egy dunnával jöttem. A lábosom lyukas volt, rongyot tettem, úgy főztem. Mentem, dolgoztam, hazagyűttem, főztem, mostam este. Reggel megint vissza kellett menni dolgozni. És mikor Kétegyházáról jártam ott, abba a majorba, gyalog, ha esett, ha fújt, mert muszáj volt, mert szegények voltunk. Mert mi nem vagyunk ám olyan csavargók. A csavargó cigányok, azok mennek. Mennek. Ahun fogja az eső, meg az este, lefekszenek a bokrokba is. Olyanok, mint a nyulak. De akinek van számja, házszám, az mindig ember. Ember a talpán. És aki tart egy kis jószágot. Így van ez a kérem.

Kétegyházától néhány kilométerre egy kis tanyán él Faragó Gizi két húgával, „a három nővér”. Gizi elvált, Mari özvegy, Erzsi vénlány. Egyikőjüknek sincs gyereke, mégis tizet tartanak számon, testvéreknek gyerekeit, akiket hosszabb-rövidebb ideig ők neveltek a tanyán.

Kőszegi Gyula - Kőszegi Edit

"If you got a number, a house number you is always a human.v"

Gizi Faragó

Kétegyháza

The seventy-year old tiny woman with a mischievous smile is patting the head of her horse:
 "— muro khúro, I love this one, a gypsy woman with a horse that's what I am... been at least 30 years or 28 that I live on this small farm. I live as I can, no one do me any harm, they love me here. If I go to Gyula, if I go to Kétegyháza I got honor 'coz I am good, I am honest. What to do? This is our living, work is. But I am honored all right. Got this grass, some five acres they gave me to cut down. I did all this by my two hands, everything I done. No one helped me nothing. My mother ain't gave me nothing. When I came here, to this farm, all I had me was a comforter. My pan was leaky, stuffed it with rugs, that's how I cooked. I went ahead, worked, came home, cooked, washed the clothes in the evening. In the morning I had to go back to work. And when I went from Kétegyháza there, to that ranch, I gone on foot, rain or shine, 'coz I had to, we was poor. Coz we are ain't that vagabond types. Them vagabond gypsies, those get up and about. Can't stop 'em. Where rain and night fall they lay down right there, even in the bushes. Like rabbits they are. But if you got a number, a house number, you is always a human. A fine man. And those who keep some animals. That's the way things go, dear".

Gizi Faragó lives in a small farm a few kilometers from Kétegyháza with her two younger sisters, "the three sisters". Gizi is divorced, Mari is a widow, Erzsi is a spinster. None of them have children of their own, yet they take ten into account, the children of their brothers, whom they raised at the farm for shorter or longer periods.

„Kas si celo, kheresko celo, kodo sakattyivar manushi.“

Farago Gizi

Ketedyhaza

E ftavardeshe bershengi, buzhangle assajimaski cinyi romnyi peske grastesko shero xutyelel: – muro khuro, kamavles, grastari romanji romnyi som, me... Barem 30 bersh avla aba, vaj 28, ke ande kadi cinyi zolba beshav. Zhuvav, sar zhanav, chi azbalma khonyik, man kamen. Te andej Dyula zhav, te andej Ketedyhaza zhav, man si patyiv, ke lashi, patyivalyi som. So te kerav? Anda kadi trajisaras, andaj butyi. Ba vi sima patyiv. Me kadi mal xutyleldom, si kam panzh holdura lom lendar, te kosisaravla. Kadale duje vastenca kerdom kadal, so kerdom. Khonyik kaver chi azhutisardas. Muri dej chi dasma khanchi. Kana kathe, ande kadi zolba avilom, ekha perinasa avilom. Muri tigalya xuvardyi sas, kotor cirdom ande e xuv, kade kiravos. Zhos, butyi keros, khore avos, kiravos, thovos ratyine. Detehara pale palpale trubulas te zhav andej butyi. Thaj kana andaj Ketedyhaza trubulas kothe te phirav, ande kodi zolba, phujatar, te delas, te phurdelas, ke trubulas te zhav, chorre samas. Ke ame na samle kol themara. Le themara roma, kodol zhan. Zhan. Kaj arakhelle o brishind thaj e ratyi, tele denpe inke vi ande le gozura. Kasavejle sar le shoshoja. Ba kas si celo, kheresko celo, kodo sakattyivar manushi. Manushi pe peske punre. Thaj kon inkrel peske ekhe cine pedon. Kade si kadi rajale.

Kathar e Ketedyhaza unyi kilometeronca pe ekh cinyi zolba trajil e Farago Gizi peske duje phenyanca, „le trin phenya“. E Gizi rigate gelas peske romestar, e Mara phivlyij, e Erzhi phuri shej si. Chi jekha naj shavoro, thajsa deshen inkren pengirenge, lenge phralenge shavoren, saven kaj majlungo, kaj majskurto vrama von bararde opre kathe pej zolba.

Mocsár Zoltánné, sz. Bódi Márta Nagycserkesz

Márta életének legfőbb törekvése, hogy azt megadja gyermekei számára, amit ő nem kapott meg az élettől. Amit viszont ő képes megadni, azt olyan munkák alapján próbálja megvalósítani, ahogy azt gyermekkorában az állami gondozásban látta és tanulta. Már tizenöt ével ezelőtt saját erejéből és szorgalmából felépítette a falu közepén kétszintes családi házukat. Már akkor úgy tervezte – s ez nagyából meg is valósult –, hogy tizenegy gyermeke vele és nála maradjon, akkor is, amikor már azok házasságot kötnek. A család úgy működik, mint egy klasszikus kommuná. A nagycsaládból többen munkanélkülivé váltak az elmúlt években, így Márta gondja az is, hogy a zökkenőmentes megélhetést mindenki számára biztosítsa. Földet bérelnek, néhány holdat, ahol dinnye-, és dohánytermelést folytatnak. Közben minden lehetőséget megragad, ahol munka van, jár a parasztokhoz meszelní, tapasztani, kapálni. Mindezek közben Mártnak arra is van ereje, hogy a helyi cigányság vetetőjévé váljon. Indult a legutóbbi önkormányzati választásokon, meg is választották képviselőnek. Az iskolai összeköttő szerepét választotta, ahogyan ő mondja.

„Majd lesz itt is Cserkeszen összefogás a cigányok körében. És akkor majd lehet így apró lépésekkel folytatni tovább kulturális műsorok, hogy tanulják meg, hogy ők is tudnak valamit, hogy megbecsülhessék magukat, és hogy lássa az a paraszt is, hogy lehet itt kezdeni valamit Cserkeszen.”

Mádl Miklós - Kőszegi Edit

"Nothing is impossible for me"

Mrs. Zoltán Mocsár, Márta Nagycserkesz

The most significant goal of Márta's life is to give everything for her children that life deprived her of. What she can offer, however, she tries to realize based on the works she saw and learnt as a child in the state boarding school. Already 15 years ago driven by her own strength and diligence she built up their two-story family house in the middle of the village. Even at that time her plan was – and she more or less achieved this dream – to keep all of her children with and at her even after they get married. The family operates like a classic commune. In the past few years some of the members of the extended family lost their jobs, so Márta also needs to take care of the provision for a smooth living for everyone. They rent a piece of land, some acres where they grow melons and tobacco. In addition, she takes every opportunity to work where possible, she goes to the pheasants to whitewash, to build above walls and to hoe. Besides all these tasks Márta still has the energy to become the leader of the local gypsy community. She ran at the last local government elections for representative and she was in fact elected. She chose the role of the school interface as she likes to call it.

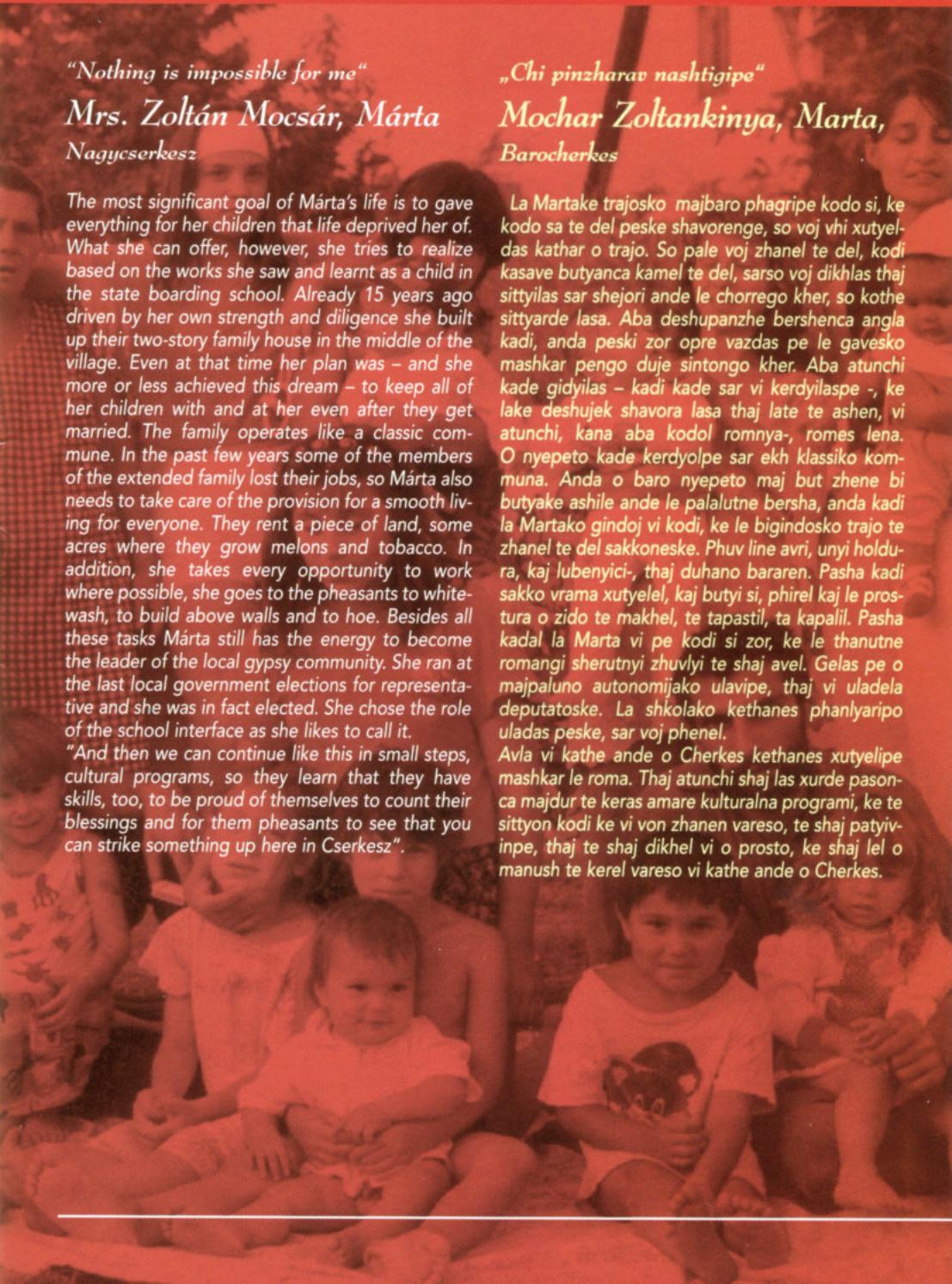
"And then we can continue like this in small steps, cultural programs, so they learn that they have skills, too, to be proud of themselves to count their blessings and for them pheasants to see that you can strike something up here in Cserkesz".

"Chi pinzharav nashtigipe"

Mochar Zoltankinya, Marta, Barocherkes

La Martake trajosko majbaro phagripe kodo si, ke kodo sa te del peske shavorenge, so voj vhi xuteldas kathar o trajo. So pale voj zhanel te del, kodi kasave butyanca kamel te del, sarsó voj dikhlas thaj sittyilas sar shejori ande le chorrego kher, so kothe sittyarde lasa. Aba deshupanzhe bershenca angla kadi, anda peski zor opre vazdas pe le gavesko mashkar pengo duje sintongo kher. Aba atunchi kade gidylas – kadi kade sar vi kerdyilaspe -, ke lake deshujelek shavora lasa thaj late te ashén, vi atunchi, kana aba kodol romnya-, romes lena. O nyepeto kade kerdyolpe sar ekh klassiko komuna. Anda o baro nyepeto maj but zhene bi butyake ashile ande le palalutne bersha, anda kadi la Martako gindoj vi kodi, ke le bigindosko trajo te zhanel te del sakkoneske. Phuv line avri, unyi holdura, kaj lubenyici-, thaj duhano bararen. Pasha kadi sakko vrama xutyelel, kaj butyi si, phirel kaj le prosutura o zido te makhel, te tapastil, ta kapalil. Pasha kadal la Marta vi pe kodi si zor, ke le thanutne romangi sherutnyi zhuvlyi te shaj avel. Gelas pe o majpaluno autonomijako ulavipe, thaj vi uladela deputatoske. La shkolako kethanes phanlyari po uladas peske, sar voj phenel.

Avla vi kathe ande o Cherkes kethanes xutyleipe mashkar le roma. Thaj atunchi shaj las urde pasonca majdur te keras amare kulturalna programi, ke te sittyon kodi ke vi von zhanen vareso, te shaj patyivinpe, thaj te shaj dikhel vi o prosto, ke shaj lel o manush te kerel vareso vi kathe ande o Cherkes.

Jónás Anna

Budapest

„Olcsván gyerekeskedtem, igaz 8 éves korom óta takarítani jártam egy vénlányahez, s nála dolgoztam 14 éves koromig. Húsz forintot adott, abból mentem moziba. A nyolc általános iskolát ott végeztem. Az egyik tanárnő meggyanúsított, hogy én loptam el a pénzét. Ez nagyon bennem maradt. A tanárnő maga dugta a cserép alá a pénzt, én pedig megfogadtam, nem hagyom addig békén, míg bocsánatot nem kér tölem. Az elsők között voltam, aki kijárta a nyolc általánost. Apuékkal kijártam a földekre, azt megműveltük saját részünkre, így nekünk nem volt gondunk egész télen se krumplira, semmiré. Nagyon büszke voltam minden arra, hogy nekünk aprójószággal tele volt az udvarunk, és mi, Jónás lányok, nem mondhatjuk azt, hogy éheztünk.

Tizenöt évesen kerültem Pestre, a Honvédségnél dolgoztam, mint konyhalány. Húsz évig dolgoztam ott, a férjemet is ott ismertem meg. Tőle három gyerekem van, második házasságomból egy. Elvégeztem a hivatalos nevelőszülei tanfolyamot. Kilenc éve a Területi Gyermek Szakszolgálatnál dolgozom. Négy roma gyereket vettetem magamhoz.

A politizálás a fodrásznál kezdődött. A romák helyzetéről beszélgettünk, és úgy éreztem, hogy nekem is tennem kell valamit értük. Engem a magyarok közül is sokan ismernek, sőt talán kicsit tisztelnek is. A mi helyzetünk nagyon speciális, nem hasonlítható egyetlen más kisebbséghoz sem. A mi népünknek nincsen helye sehol. A földön nincsen egy hely, ahol meglegyen a cigány nép. Sokan élnek közülről lehetetlen körülmenyek között, sőt gyerekeinket szinte naponta alázzák meg az iskolában.”

Molnár István Gábor - Fátyol Tivadar

"Many know me from the Hungarians as well"

Anna Jónás

Budapest

"I spent my childhood in Olcsva, although from the age of 8 I did housecleaning for a spinster and I worked for her until the age of 14. She gave me 20 Forints, I spent it on movies..."

I finished elementary school there. One of the teachers suspected me of stealing her money...I could never forget this. The teacher hid the money under the flower-pot herself and I promised that I would not let her be until she apologizes...

There were quite a few of us in school and what I am really proud of is that I was among the first who finished elementary school. With dad and the others I went out to the fields which we cultivated for ourselves so we did not have to worry about having potatoes or anything throughout the winter. I was always very proud that our yard was full of small (domestic) animals and we, Jónás girls, cannot say that we suffered from hunger.

At the age of 15 I came up to live in Pest, I worked for the Army as a kitchen maid. I worked there for 20 years and met my husband there, too. We had three children together and I have one child from my second marriage.

I completed the official foster parent course. I have been working for the Regional Professional Service for Children for nine years. I took 4 gypsy children under my care.

I started to engage in politics at the hairdresser's salon. We were talking about the situation of gypsies and I felt I had to do something for them as well. Many know me from the Hungarians as well they may even respect me a bit in my neighborhood.

Our situation is very special, it cannot be compared to that of any other minority. Our people has no place of our own anywhere. There isn't a place on the face of this earth where the gypsy people could live. Many of us live among impossible circumstances, even our children are humiliated in school almost every day".

"Man vi mashkar le gazhe butzhene pinzharen"

Jónás Anna

Budapest

Ande e Olchva somas shejori, chachej ke aba de 8 bershengi phiros te uzharov kaj ekh phuri rakhlyi, thaj late keros butyi zhi pune 14-e bershengi kerdyilom. Bish rupune delasma, anda kodol zhos ando mozivo. Le oxto klasura kothe getosardom. E jek sittyarica pe mande phendas ke me chordom lake love. Kadi zurales ande mande ashilas. E sittyarica voj garadas le love tela ekh luludyako charo, me pale opre xutyel-dom ande mande, ke zhi atunchi chi davla pacha zhi pune na mangla mandar patyiv. Mashkar le angline somas kon avri phirdam le oxtongi telalutnyi shkola. Mure dadesa avri phirasel pel phuva, pe kodol kerasas butyi sa pe amari rig, kade amen nas gindo sorro jvend chi pe gilchende, chi pe khancheste. Zurales phuttyardyi somas ande muro trajo, pe kod, ke amen xurde pedonca sas pherdyi amari vatra thaj ame, Jónás sheja nashtig phenas kodji ke bokhavasas.

Deshupanzhe bershengi somas kana andej Peste avilom, thaj kaj e ketenyija keros butyi, sar xabenarijaka shej. Bish bersh kerdom kothe butyi, vi mure romes kothe pinzhardom. Lestor sima trin shavora, kathar o dujto rom sima jek. Getosardom ekjh tanfolyamo pa kodji ke bararimaski dej te shaj avav. Inja bersh ke le Lokalimiske Shavorenga kommunate kerav butyi. Shtare romane shavoren lom karing mande.

La politikasa kaj e balarja maladyilom majanglal. Pa le romengi traba vorbisaras, thaj kade gindysardom vi mange tribul te shav avreso anda le rom. Man vi mashkar le gazhe but zhene pinzharen, saj ke ekh cerra vi patiyinma. Amaro gindo zurales shpecialnoj, nashtig pasharenles karing chi jek cinutnyimato. Amare nipes naj than chi kaj. Pe e phuv naj ekh than kaj o rom shaj ashadylas. But zhene trajin mashkar amende ande bishajutne trajoste, thaj inke vi kodji si, ke amare shavoren ande sakko dyes tele lazhabaren ande e shkola.

„Égész életemben jó volt a pince,
éppen most ne lenne jó?”

ROMA NŐI SORSOK →

„Csipás“ „Gömbalja“

„Gömbalja” három cigány nagycsaládjának egyikébe, a Rácz családba született ez a ma harmincöt éves cigányasszony, akit – hiába örökölte anyja nevét – itt már kisgyerek korá óta mindenki csak „Csipásnak” szólít. Öt édes- és két féltestvérehez hasonlóan az ő gyerekkora is az Alkotmány utcai cigánytelepen, barlanglakásból barlanglakásba való átköltözések sorával telt. Míg testvérei nagy részének valamilyen módon sikerült elhagynia a barlanglakást, és az évek során folyamatosan fennálló házakra költöztek, addig „Csipás” csak a legutóbbi időkben, második házasságára révén tudott eljönni a pinceházba.

Azt meséli, sok nehézségen keresztül ment már, életének legnehezebb időszakának mégis azokat az éveket mondja, amikor ott hagyva első urát három gyerekét „abból a csöpp családi pótlékból magába nevelte”. „Beleadtam a családot a tartozásba, oszt úgy mentem neki a gyerekekkel a hónapnak egy fillér nélkül.” Bár néhányszor megtehette volna, „Csipás” sokáig mégse ment újra férjhez: „jobban a gyerekeket néztem, pedig hát könnyebb életem lehetett volna”. Legidősebb lánya szökésével „Csipás” két fiatalabb gyerekével (akiket a cigányok csak néger-Rozinak illetve Pityukának neveznek) maradt a pinceházban. Ekkor már seholgy nem tudta „kiteremteni a főnivalót” számukra, ezért végsőként kényszerből elállt dolgozni (takarítani) az egri kórházba. Aztán „Csipás” szerelmes lett („a szívnek nem lehet parancsolni”), és hozzáment egy „bevándorló” cigány férfihoz, akit „Gömbaljára” költözésük után nem sokkal hagyott el a felesége. „A Flóival úgy vagyunk, hogy ha el is vennék a házat, mert a volt asszonya mindenholgy el akarja venni, akkor felfemmennék vissza a pincébe, egész életemben jó volt a pince, majd épp most ne lenne jó?”

Hajnal László Endre - Horváth Kata

"The cellar was fine for me all my life, why wouldn't it be good just now?"

"Csipás" (gummy-eyed)

"Gömbalja"

This 35 year-old Gypsy woman was born in one of the three large Gypsy families of Gömbalja, the Rácz family, and even though she inherited her mother's name everyone around here has been calling her Csipás since she was a baby. Similarly to the life of her five brothers and sisters and two step brothers, her childhood was also spent with a series of moves from one cave apartment to another at the Gypsy settlement in the Alkotmány utca. While most of her brothers and sisters managed to leave the caves in one way or another, Csipás was only able to move away from the apartment in the cellar recently by means of her second marriage.

She tells that she has been through lots of hardship, however, the most difficult period of her life was those years when – after leaving her first husband – she was raising her three children „all by my lonesome on that tiny family allowance”. „I'd give the government money to pay off them debt and I would start the month with me kids with no money whatsoever” Although she had the opportunity a few times, Csipás did not marry again “me kids was more important, though I coulda have a much easier life”. With the escape of her eldest daughter, Csipás remained with her two younger children (whom the gypsies simply call “néger-Rozi” (black-Rozi and “Pityuka”) in the cellar house. At that point she was unable to “find the veg to cook” for her family so out of necessity and as a final effort she found a job (cleaning) at the hospital in Eger. Then the Csipás fell in love (“a heart can't be commanded”) and married an “incomer” Gypsy man, whose wife left him not long after they moved to the Gömbalja. “With the Flóri we say that if they take the house away 'coz the ex-wife want to take it away no matter what, we would go back to the cellar, the cellar was fine for me all my life, why wouldn't it be good just now.”

„Ande muro intrego trajo lashi sas, haj akanak sostar na avlas lashi.“

"Chipash"

"Gömbalja"

Andej Gömbalja zhuven trin bare romane familiji, mashkarkadala andej Rácz familija rakhadyilas kodi romani romnyi, kon adyes tranda thaj panzhe bershengij, kas kongodi kade pinzharel, Chipash. Panzh gugle thaj duj na gugle phral si la. Lenca khetane, pe ekh romano telepo –andej Alkotmány utca- ande barlangoste bariline opre. Lake majbut phral kana romnyate geline, zhangle te muken o barlang lakasho, ande kassave kherende gele te beshen sar le gazhe, de e Chipash feri andej palune dyes, kana po dujto gelas romeste, atunchi zhanglas andaj o barlang lakasho kaver thane te zhal. Voj kade phenel, ke ande pesko trajo, pa bute pharimange gelas perdal, de e legmaj phari vrama atunchi sas ande lako trajo, kana muklasla lako angluno rom, thaj e trine shavoren korkori sas te bararel, „anda o cerra chaladi potleko”, butivar bi ekh rupuno. Shaj gelo romeste, de butajig chi gelas: feri mure shavora sas muro trajo.

Kana laki majphuri shej nashlitar, peske duje shavorenca (saven le rom néger-Rozinak, thaj Pityukának phenenas) ashilas andej pinca. Ande kadi vrama aba chi pe manreste nasla love, andakado saste te zhaltar butyi te kerel (takaritovkinyake) ando korhzo (Eger).

Jekhvar numa e Chipash kamiposki kerdylas (le jileske nashtig des dum), thaj romnyate gelas ekh romane shaveste, kas muklas leski romnyi.

„Le Floresa kade mishto hatyarasame, hoj vi te lelas leski romnyi palpale o kher, vi atunchi khetane ashuvasa: palpale zhassa amenge andej pinca? Ande muro intrego trajo lashi sas, haj akanak sostar na avlas lashi.“

*„Más sorsot szánok a lányomnak,
mint amilyen nekem jutott”*

ROMA NŐI SORSOK →

Jónás Sándorné Hustyava Ágnes Endrefalva

Hétgyermekes roma családban született 1959. május 5-én a nógrád megyei Endrefalván. Anyja betanított munkás volt a szécsényi téglagyárban, apja nem dolgozott. Az általános iskola elvégzése után – anyja példáját követve – munkába állt a szécsényi lakatgyárban. Később a tűzhelygyárban dolgozott, három műszakban.

Első házassága gyermektelen volt. Férje, kilencévi együttélés után, 1987-ben váratlanul meghalt. Második férjét harmincéves korában ismerte meg, s tőle egy kislánya (1989) és két fia (1991, 1994) született.

A család önállóságának és anyagi gyarapodásának az asszony a motorja. Házasságuk első évében telket vásároltak a falu szélén, és bankhitelből építkezni kezdtek. 1991-ben készült el tágas, garázsos családi házuk. Lovat, tehenet, borjút, birkát, csirkét, kacsát tartanak, a domboldalon pedig háztáji veteményest művelnek. Így tejre, húusra, zöldségre nincs gondjuk, ha megéheznek. Viszont az állatokat is etetni kell, az pedig pénzbe kerül. Olykor a férj fuvarozási munkát vállal: kocsi elő fogja a lovát. Az asszony számára rengeteg munkával jár az állatok ellátása, a lekaszált fű begyűjtése, a főzés, a mosás, a takarítás. Néha eljár dolgozni a rongyválogató üzembe, 200 forintos órabérért. Szívesen válalna közmunkát is.

Szívós, nagy munkabírású, áldozatvállaló asszony, aki gyerekeiért semmilyen fáradtságot nem sajnál. Lánya jövőre lesz annyi idős, mint ő volt akkor, amikor munkába állt – és feltétlenül ragaszkodik hozzá, hogy tovább tanuljon. Fiai még kicsik, de ők inkább az állatokkal szeretnek foglalkozni – sokat segítenek az apukuknak. A családi férfiszerep tehát öröklődni látszik, az asszony azonban más sorsot szán a lányának, mint amilyen neki jutott.

Horváth Dániel - Valachi Anna

"If we had to live in need, at least our children should live a better life"

**Mrs. Sándor Jónás, née
Ágnes Hustyava
Endrefalva**

Born on May 5, 1959 as the forth child out seven in a poor gypsy family in Endrefalva in Nógrád county. Her mother worked at the brick works factory in Szécsény; she was the breadwinner since the father was a heavy drinker. When finishing elementary school, at the age of fourteen Ágnes – following her mother's footsteps – became a semi-skilled worker at the factory producing locksmith's wares in Szécsény, then in the factory manufacturing fireplaces, working in three shifts.

She had no child in her first marriage. After seven years of marriage, her husband suddenly died in 1987. At the age of thirty, she met her current husband, with whom she has a daughter (1989) and two sons (1991, 1994).

Ágnes has long term plans to make a future for her family. In her first year of marriage, from bank loan she bought a piece of land at the end of the village and then started the construction work. In 1991 she moved with her family into the spacious house with garage. With her husband they keep domestic animals such as horses, cows, calves, sheep, poultry. They also tend a vegetable bed behind the house so at least they would have no concerns for milk, meat, vegetables if the children ask for food.

There is no stopping for her from dawn till dusk: taking turns with her husband – who sometimes takes up carriage work: harnesses the horse to a cart –, she feeds and waters the animals, harvests hay, hacks, cooks, washes the clothes, cleans, whatever needs to be done. Every now and then she goes to work at the factory employing gypsies for the selection of clothes but here she can only earn a maximum of two hundred Forints per an hour. She would be happy to perform communal work since money is needed for the house, the kids and for living.

*"kaver trajo sinavav mura shake, sarsó
mange pelaspe"*

**E Jonash Shandrica
Endrefalva**

Ande efta shavorengo nyepeto arakhadyilas ande o 1959 to bersh. Pe le majosko panzto dyes, ande la Nograd medyeko Endrefalva. Laki dej andre sittyardi butyariča sas ande le ciklengi fabrika ande o Sechenyi, lako dad chi kerlas butyi. Pala soste getosardas e teluni shkola – kade sar peska datar dikhlas – andej butyi ashilas ande le klytikengi fabrika, ande o Sechenyi; majpalal ande la jagake mashinengi fabrika gelas butyi te kerel ande trin riga le dyeseske.

Lako angluno colaxipe bishavorengo sas. Lako rom, pala injá bersh, ande o 1987-to bersh, na azhutyardes mulas. Peske dujtone romes atunchi pinzhardas, kana tranda bershengi sas, lestar jek cinyi shejorui (1989) thaj duj cine shave (1991, 1994) arakhadyile.

Le nyepetosko korkoripe thaj lenge lovenge majbutipe kathar e romnyi kerdyonpe. Kana kethane gele, ando angluno bersh khereski phuv kinde pe le gavesko agor, thaj ande la bankako unzhulipo kher kerde penge. Ande o 1991-to bersh getosajo lengo baro, garagasa barardo kher. Grastes, guruvnya, vicelos, bakra, pujon, racen inkren, pe le cine plajeski dolma pale khereske zelenyimata bararen andej bar. Kade pe thudeste, pe maseste, pe zelenyimata najle gindo, kana bokhajen. Ba ke vi le pedon trubul te xaxaven, thaj kadi ande lovende perel. Unyivar o rom vordonesa phiravel le gazhenge trabi pala lovende: angla o vurdon xutyelel le grastes. La romnyake ande butyi perel le pedongo xaxajipo, e tele shindyi char andre te phiravel, o kirajimo, o thovjimo, o uzharmo. Unyivar phireltar butyi te kerel ande le tramcengo ulavardo fabriko, pala 200 rupunende ande ekh chaso. Loshasa lelas vi kon-siloski butyi.

Zuralyi, bari butyi te kerel, vrama thaj zor na sunusardi romnyi silyi, kon anda peske shavora ch sosko khinyipo na sonul. Laki shej o kaver bersh avla kattyá vramaki, sar sode voj sas atunchi, kana andej butyi gelas – bi vorbaki kecolpes karing kodí ke e shej majdur te sittyol. Lake shave inke cinej, ba von ajfeder le pedonca kamen butyi te kerel – but zhutin penge dadeske. Kade dichol ke le mursheski tradicija majdur trajil mashkar lende, ba e romnyi kaver sosko trajo shinavel la shake, na kasavo sarsó lako sas.

*„Ha úgy fogsz gyereket
nevelni, ahogy festesz...”*

ROMA NÖI SORSOK →

Péli Ildikó

Budapest

Egyszer – olyan hároméves lehettem akkor – anyámnak a testvére megkérdezte tőlem, hogy anyámat vagy apám szeretem jobban, mert az egyik paraszta, a másik meg cigány. Aztán össze-visszaharapdált szeretetében, mikor azt mondtam neki, hogy hülyeséget kérdez, mert én minden a kettőt szeretem.

Mikor még egész pici voltam, én is rajzolni akartam, mint a Tomi. Úgy látszik, volt tehet ségem hozzá...

Húszéves koromban mentem férjhez. A férjemet a Balatonnál ismertem meg, ő ott nyaralt, mi a Tomival ott dolgoztunk a nyári szünetben. Amíg nem mutattam be a szüleimnek, addig még moziba sem lehettem vele.

Amikor megszületett a lányom, Timi, akkor azt mondta a mesterem, hogy ha úgy fogsz gyere-

ket nevelni, ahogy festesz, az is művészet lesz. De azért meg voltam ijedve egy kicsit. Amikor másfél éves lett a kislányom, bejártam a főiskolára tanulni. Nem voltam főiskolás, nem is akartam beiratkozni, mert így szabadabb voltam, én osztottam be az időmet.

Mind a két gyerekemben a táncban mutatkozik meg a művészet. Timi és Gábor is táncművész. Kitűnő tanulók voltak, bármi lehetett volna belőlük. Talán szerencsésebb lett volna, ha más foglalkozásuk van...

Jó testvérek, nincs bennük semmilyen szakmai rivalizálás, örülnek egymás sikerének. Tomi is meg én ugyanígy voltunk egymással, annyira örültünk egymás sikerének.

Egyik gyerek sem fest, bár Gábor nagyon jól rajzol. Viszont mind a kettő nagyon jó koreográfus, a térlátásuk, a kompozíciós készségük nagyon jó.

Nyári Gyula - Kalla Éva

"If you raise your child the way you paint, it will also be art"

Ildikó Péli

Budapest

"Once I was asked – I was around three at that time too – by the brother of my mother which one I loved more: my mother or my father since one was a pheasant and the other was a gypsy. Then he kept biting me all over with love when I told him that he was asking a stupid question since I loved both of them. At that time origin was not an issue anyway. I did not have any problems because of this.

When I was very young I wanted to draw like Tomi. It seems that I had some talent...

I got married at the age of twenty. I met my husband at the Lake Balaton, he was on holiday and Tomi and I worked there during the summer break. I couldn't even go to the cinema with him until I introduced him to my parents.

When my daughter, Timi was born, my master said that if you raise your child the way you paint, it will also be art. But I was a bit scared nevertheless. When my daughter was one and a half years old I started attending college to study. I was not a college student, I didn't want to enroll either, this way I had more freedom, I could set my own schedule. In both of my children art manifests itself in the form of dancing. Both Timi and Gábor are dancers. They were top students, they could have become anything they wanted. Maybe it would have been for the better if they choose another profession... They are good with each, without any professional rivalry they are happy if the other is successful. Tomi and I were the same, we were so happy for each other when one of us succeeded in something.

None of my kids paint, although Gábor draws really well. Nonetheless, both are very good choreographers with a very good sense of depth perception and composition skills".

"Kana kade barares le shavores, sar keres le kípura"

Péli Ildikó

Budapest

Jokhar – kade trine bershengi shaj simas – mura dejako phral kodo phushlas mandar, hoj mura deja vaj mure dades kamav feder, ke o jekh prostoj, (gazhoj) o kaver rom si. Kana kodo phendem leske, ke dilimo phushel ke me vel dujen kamav, ando kampio kethane dindardasman.

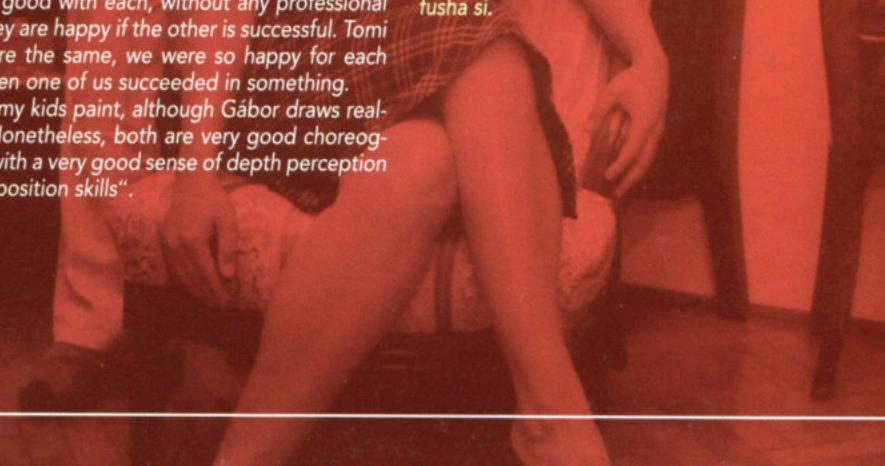
Kana cinnori simas vi me kamos te rajzulinav, sar muro phral o Tomi. Sasma pashe talentumo.

Bishe bershengi simas kana romeste gelem. Mure romes pasha o Balatono pinzhardem, voj khote hodinisarelas, ame le Tomesa khote kerasas butyi. Zhi kaj chi sikademles andre mura dejake thaj mure dadeske: chi ando mozivo nashtig gelem lesa.

Kana rakhadyilas muri shej, muro majstro kodo phen-das mange: kade te bararesa shavoren, sar so zhanes te feshtines, vi kodo mivészeto avla. Ekh cerra daros. Kana muri shejori ekh berhengi thaj dopash sas, andre phirdem pej főishkola te situyav. Me chi simas főishkolasho, ke kade maj slobodo simas, mura vra-masa kodo keros, so me kamos.

Mure duj shavora shukares zhanen te khelen. Vi e Timi, vi o Gábor le kheliposko aktoraj. Zurales mishto szittyonas, shaj avilo andar lende ákarso. Fajma maj baxtalo avilo te sittyon kaver, te avelasle kaver butyi. Lasho phral thaj pheny si von, loshan jekhavreske. Vi me thaj o Tomi kade loshasas jekhavreske.

Chi jekh shavoro chi feshtinel, bar o Gábor shukares rajzulinel. De vel duj zhene zurales lashe koreogra-fusha si.

„Az Orsós Juli kertje.”

Mátisné Orsós Juli Zomba

Mátisné Orsós Julianna Szekszárdon született, 1966-ban. Férjezett, egy gyermeke van. 1997-ben diplomázott a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai és Tanárképző Főiskola Szociális munkás szakán, 2000-ben megszerezte a pszichodráma asszisztensi oklevelet, 2001-ben pedig a diplomát a Pécsi Tudományegyetem Szociálpolitikus szakán. Anyanyelve a beás, beszél magyarul, német nyelvből középfokú „C” típusú nyelvvizsgája van, tervezи az olasz és az angol nyelvvizsgák letételét is.

1986-1990-ig a Tolnai Megyei Népújság újságíró gyakornoka, 1997-től Szekszárdon közművelődési és kisebbségi referens. 2001-től közreműködik a Phare programok ellenőrzésében, a megyei fejlesztési terv –

cigány lakosságra vonatkozó – kidolgozásában, kutatást készít. 2003-tól Tolna megyében kisebbségi referens.

Ez a mi oázisunk, zöld sziget... Itt, ahol a ház áll, ez volt a régi cigánytelep... Gyönyörű hely, a cigányok minden tudták, hogy hol telepedjenek le. A gyümölcsfák közül még ezek a régiek. Ott, ahol az a két fenyő van, ott volt a nagyanyám háza, ott meg, ahol a pad van, a diófa alatt, az volt az anyuék háza. Emlékszem, nyáron a nagyanyám kikötözött az udvarra. Ott főzött a meggyfa közelében, úgy a tégláakra tett egy vaslapot és azon. Ezt a helyet 93-ban vettük meg. Akkor ezt szeméttárolónak használták. Igazából a kert az előbb volt meg, mint a ház. Én, mikor itt álltam, már láttam magam előtt, milyen lesz, és olyan is lett. Azért érettségeztem a kertészettel, hogy meg is valósítsam. Erre vagyok a legbüszkébb. mindenki idejár a faluból és megcsodálja: ez az Orsós Juli kertje.

Bezdán Kata - Kőszegi Edit

"This is the garden of Juli Orsós"

Júlia Orsós

Zomba

Mrs. Mátis, maiden name Julianna Orsós was born in Szekszárd, in 1966. Married, she has one child.

She graduated in 1997 from Bárczi Gusztáv College at the Faculty for Special Education and Teacher Training Program as a social worker major; in 2000 she received a Certificate of Psychodrama Assistant, then in 2001 she received a diploma from University of Pécs majoring in Social Politics.

Her mother tongue is 'Beas'[Gypsy language type], though, she speaks Hungarian. She gained a medium level German language exam certificate and is planning to take other language exams in Italian and English.

From 1986 to 1990 she worked at Tolna County Public Newspaper as an intern; from 1997 she was an official in charge of education and minorities. Since 2001 she has contributed to controlling the Phare programs, executing the parts of County's development plan referring to Gypsy population and she has made several research papers. Since 2003 she has been the official in charge of minorities in Tolna County.

"This oasis of ours is a green island.. it used to be the place of the old gypsy settlement. It is a beautiful place, the gypsies have always known where to build houses. They have a talent like no one else to find a place near nature where they can set up the tent, build up a hut. This point where the house stands was the edge of the settlement. From the fruit trees these ones are from that time. Over there where those two pine trees stand, there stood my grandmother's house, and over there where you see the bench under the walnut tree, that's where my mom's house used to be.

I remember that in the summer my grandmother moved out to the yard. She cooked over there, near the sour cherry tree, she put an iron plate on bricks simply and she cooked on. We bought this place in '93, it was used as a garbage dump.

Basically, the garden was ready before the house. When I stood here, I had a vision of how it would look like, and it came true. I went to a secondary school specialized in horticulture to realize this vision. This is what I am the most proud of. Everyone comes out here from the village to admire it: This is the garden of Juli Orsós".

"La Orshosh Julijaki bar"

Orsós Juli

Zomba

Matiskinya, e Orshosh Julianna ande o Seksardo arakhadyilas, ande o 1966-to bersh. Riomestej, sila jek shavoro. Ande o 1977-to bersh las diploma ande e Barczi Gustav Sasdyardyapedagogiaki thaj sittyaren sittyarde Oprunya shkolako Socialno butyarakri rig, ande le 2000-ti bersh las peske anda e psychodramaka assistencija li, thaj ande 2001-to bersh diploma las peske ande o Pechi, pe le Pechesko Zhanimasko Universitetu pe kadaleski Social/politikari rig. Laka daki shib e beashi si, vorbil ungrika, anda e nyamcicko shib mashkaruno, "C" tiputno egzameno sila, akanak gindyl ke vi anda e taljanicko shib kerel o egzameno. De kathar 1986-to bersh, zhi kaj 1990-to bersh kaj la Tolna medyako Niputni zhurnalosas zhurnalisticko sittyardi, de kathar 1997-to bersh ando Seksardo niputne zhanimasko thaj cinutnyimasko referato si. Zhi kathar le 2001-ti bersha butyi lel kathar o Phare programondar, kodolen financisarel, ande e megya le vazdimaske angle gindypre kerel, kodolen so pe le roma perenpe, rodimata kerel. Zhi kathar 2003-to bersh ande e Tolna mnedye voj si le cinutnyimatongo referato.

Kado si amaro cino sasto paj, zeleno cinyi phuv... Kathe, kaj o kher tordyol, kado sas o dulmutano romano pero. Zurales shukar than si, le rom sakattyivar zhannas ke kaj te beshen tele. Mashkar le fruktenge kashta kadal inke le dulmutanej. Kothe, kaj kodol duj bradura ashen, kothe sas mura mami-jako kher, kothe pale kaj kodol o iskamin si tela a akhorin, kodo sas mura dako kher. Seroj, milaje muri mami avri zhalas pej avlyin. Kothe kiravlas na dur katha le kireshengo kher, kade, ke pe duj ciklyi sholas ekh sastri thaj pe kodo. Kado than ande le 93-ti bersha kirdam. Atunchi kadi la poshake thaneske hasninas. Chaches te phenav e vatra majsgo sas gata sar o kher. Me, kana kathe ashos, aba dikhos angla mande sosko avla, thaj vi kasavo kerdylas. Anda kadi kerdom kaj le barara muro pakipo, ke vi te zhanav te kerav kadi butyi mange. Pe kadi som e majphuttyardi. Sakkon jkathe phirel anda o gav thaj chudinles: kadij la Orshosh Julijaki bar.

„Rita az anyaságban találta meg önmagát”

ROMA NŐI SORSOK →

Rácz Imréne, sz. Rácz Rita Endrefalva

1970-ben Balassagyarmaton született, Endrefalván nőtt fel. Ő volt a család negyedik, legkisebb gyermeke. Szülei betanított munkásként dolgoztak a salgótarjáni és a pápai üveggyárban, így a gyerekeket a nagymama nevelte. Rita az általános iskola elvégzése után nem tanult tovább, és tizenhat éves korában férjhez ment. Hat évig nem esett teherbe, de aztán három gyermeke született: Imre (1989), Kinga (1995) és Xénia (1996). Amíg gyesen volt velük, egyetlen percig sem hagyta őket másra – a gyerekkor emlékek ösztönözheték ebben –, s ezért alakulhatott ki benne az állandó együttlétre és érzelmi közelségre épülő családmódl vágya. Rita a hagyományos nőszereiben: az anyaságban találta meg önmagát, életcélját.

Férjével tizenhét éve boldog házasságban él, de mert a férfit tüdő- és szívasztrma miatt korán leszállékolták, a család mindenkor jobbára csak szociális juttatásokból tudta fenntartani magát. Rácz Imre a betegsége miatt nem tud dolgozni, Rita pedig csak helyben vállalhat munkát – jelenleg egy cigány nőket foglalkoztató ruhaválogató üzemen dolgozik, napi négy órában –, mert ideggyengesége, depressziós rohamai miatt képtelen tömegben utazni, gyári munkát végezni, mint egykor a szülei. (A pszichés zavarok nyilván ezekre az emlékekre vezethetők vissza.)

Otthonteremtési kísérleteikkel nincs szerencséjük. Évekig egy penészes falú parasztházban éltek, és noha két éve beköltözhetettek szociálpolitikai kedvezménnyel épült, tágas, összkomfortos családi házukba, kiderült, hogy az építési vállalkozó csalása miatt bíróság elé kell állniuk. Úgy érzik, közös jövőjük a várható ítélet függvénye lesz.

Horváth Dávid - Valachi Anna

"Rita has found herself in maternity"

Mrs. Imre Rácz, née Rita Rácz Budapest

Born in Balassagyarmat, on August 30, 1970, she was raised in Endrefalva as the forth and youngest child in they family. Her parents worked at the blown glass factory in Salgótarján and at the plate glass factory in Pápa to provide for the family. They were unable to find a job locally even at that time. Rita did not even think about continuing her studies after the elementary school but in stead at the age of sixteen she got married. Rita had not got pregnant for six years but then gave birth to three children: Imre (1989), Kinga (1995) and Xénia (1996). While Rita was at home living on maternity benefit, she never left her children to anyone else's care, - not even for a minute. That must be explained by her childhood memories when she rarely met her far away working parents – and that is why a strong desire for family model based on constant togetherness and emotional closeness evolved in Rita's soul. Rita has found herself and goal of life in a traditional female role: maternity.

With her husband they have been living in a happy marriage but since her husband was on disability pension at an early age, their only income came from social allowances – pension, child-care allowance, family allowance. Imre Rácz is basically not able to work because of his disability and Rita can only take up work locally - currently has been working in four hours per day for a cloth selecting factory employing gypsy women - due to her neurotic state, depressive trembling, she does not dare to socialize and travel, work full time in a factory, as once her parents could. (These psychic disorders can obviously be linked to those childhood memories.)

They do not have much luck with founding their own home. For years they had been living in a molded walled farmhouse and even though, two years ago they could move into a new, self contained family house of their own, which was drawn on the social policy state subsidy offered to gypsy families, finally it turned out that due to the fraud of the constructor entrepreneur, they have to stand in front of the Court. They both feel that their future together will highly depend on the judgment of the court.

"E Rita andej shavorengo bararipo rakhlas pes"

Rácz Imréne Budapest

Andej Balassagyarmat rakhadyilas, ando 1970-bersh ando augusto 30-to dyes. Ando Endrefalva barilas opre. Voj sas e shartto, e legmaj cinni ando chalado. Lako dad thaj dej andej Salgotrjanaki, maj andej Pápáki üvegydara kereras butyi. Le shavoren lengi mami barardas. E Rita kana e altalanossho ishkola avri phirdas, chi gelas maj dur te sityol: romeste gelas. Shov bersh chi ashilas phari, de apal trin shavora rakhadyilinel: o Imre (1989), e Kinga (1995) thaj e Xénia (1996).

Zhi kaj po dyesho sas lenca: inke pe jekh minuto thaj chi muklaslen pe avreste – anda kodo ke kana voj cinni sas butivar sas bi peski dej, thaj bi pesko dad. E Rita andej shavorengo bararipo rakhlas pes. Peske romesa aba deshéfta bersh kaj khetane trajin, andakodo kaj lako rom aba dolmut nasvaloj – vi lesko jilo, vi lesko buko dukhal – e familija feri anda o shegélyi zhanel opre te inkrepes. O Rácz Imre misto pesko nasvalipo chi zhanel butyi te kerel, leski romnyi e Rita pale feri ando gav zhanel butyi te válalinel-akanak andek cassavi dyára kerel butyi kaj le gada parruven avri- lake ideonuri dyengavij, thaj depressiosho kerdyilas, chi hatyrelpe mishto kas-save thanende, kaj but zhene si.

Butajig naj sas kaj te beshen. But bersh andek prosticko choro kher beshline. Akanak duj bersh si le ekh baro shukar kher, de kodo kon kerdas lengo kher andre xoxadasle, andakado apal site zhan kaj o mujalo.

Lakatos Gina Budapest

Nálunk az a szokás, hogy korán férjhez mennek a lányok. Kijártam a nyolc általánoszt, aztán férjhez mentem én is. Jött egy cigányfiú hozzánk, a szomszédban laktak a rokonai. Elszöktem vele, Matyinak hívták. Az anyjához mentünk lakni Budaörse, egy szobában laktunk hatan. Nemsokára hazaköltözünk anyámékhöz, egy évig laktunk nálunk, közben virágot árultam anyámmal. A Budaörsi piacon vettük meg az árut, és a Lehel piacon adtuk el. A piacfelügyelő megengedte anyámnak, hogy árulja a virágokat. Hajnal ötkor felkeltünk, elmentünk az áruért, és este hatig árultunk. Ebbe nőttem fel. Mindig ezt csináltam, nem volt hivatalos munkahelyem, mert nem vettek fel sehol sem dolgozni. Tízéves lehettem, mikor először kivitt anyám virágot árulni. Jobb volt akkor,

mint most. Jobban el tudott anyám tartani bennünket a virágárulásból, mint most én a családomat. Nyolctól délig a piacon vagyok, az aluljáróban kilenc-tíz óráig árulom a virágot. Annyi virágot veszünk a piacon, amennyi elfogy egy nap. Tavaly meghalt az apám, ha marad virág, kiviszem a sírjára, vagy beviszem a templomba. Leteszem Szűz Mária elé, egészséget, szerencsét, boldogságot kérek tőle. Van, aki azt mondja, nem veszünk töletek virágot, mert cigányok vagytok. Van, mikor odajönnek hozzánk a skinheadek, köpnek egyet, fel akarják rugdosni a virágokat. Ha futballmeccs van, egy virágárust sem lehet látni az aluljárókban. Sok a skinhead közöttük. Van, mikor lerohannak bennünket a rendőrök, elviszik tőlünk a virágot, és bevisznek bennünket a rendőrőrsre. Tőlem is elvitték már az árut, többször is. A legutóbb is hetvenezer forint károm lett.

Horváth M. Judith - Lakatos Elza

"This is what I grew into"

Gina Lakatos

Budapest

"The Gypsy girls have the habit of getting married early. I finished elementary school and then I got married myself. A Gypsy boy came to us, his relatives lived in the neighborhood. I eloped with him, his name was Matyi. We went to live with his mother to Budaörs, the six of us lived in one room. Not long after we moved back to my mother's, we lived with them for a year, in the meantime I sold flowers with my mom. We bought the flowers on the market in Budaörs and we sold them on the Lehel market. The market supervisor allowed my mother to sell the flowers there. We got up at 5 a.m. and went for the goods and we sold 'em until 6 in the evening. This is what I grew into. I've always done this, I never had an official workplace 'coz no one would employ me. I was about 10 when my mother first took me with her to sell flowers. Then I was better than now. My mother earned a better living for us than the money I make now for my family. I am on the market from 8 in the morning until noon, I sell the flowers in the subway until 9-10 p.m. We buy enough flowers to sell in a day. Last year my father died, if any flowers are left I go to the cemetery and put it on his grave or I bring 'em to the church. I place 'em in front of the Virgin Mary and ask her to give me health, luck, happiness. There are some who say I ain't buy flowers from you 'coz you're Gypsy. We had the skinheads come up to us, they spit and want to kick over our flowers. If there's a soccer game, you see no flower seller in the subway. There are many skinheads among them. There are times when the police raid us and take our flowers away and take us to the police station. They took away my goods many times, too. Just the last time my damage was HUF 70 000".

"Ande kado barilem andre"

Lakatos Gina

Budapest

Amende kodoj o sokashi, ke le sheja koran romeste zhan. Avri phirdem le oxto ishkoli thaj pala kodo romeste gelem vi me. Avilas amende ekh romano shavo. Leske nyamura khote beshenas pasha amende. Nashlemtar lesa, voj Matyi busholas. Kaj leski dej gelam te beshas, ando Budaörs: andek soba shóv zhene beshasas. Na pe buteste khere gelam kaj muri dej. Ekh bersh samas khote, thaj kezbe lulugya bikinasas mura adasa. Pej Budaörsöszko piaco kinasas le lulugya, thaj po Lehel biknasas. Le piacosko angluno manush muklas mura dejake, te bikiniel le lulugya. Detebara panzhe chasongo opre ushtasas, zhasas pala o aruvo, thaj zhi peratyat kaj le shov chasura bikinasas. Ande kado barilem opre. Mindig kadi butyi keros, ke kaver butyi nasman, ke avre thane chi dinema butyi. Kade deshe bershengi shaj simas, kana muri dej anglunes ingerdasma lulugya te biknav. Atunchi maj lasho sas, sar akanak. Muri dej feder opre zhanelas te inkrel amen, andaj lulugyangi biknimo, sar so me akanak mura familija. Khatar le oxto chasura, zhi po mizmeri po piaci sim, maj pala kodo zhav ando aluljarovo, khote sim ratyate zhi kaj le injadesh chasura. Po piaco feri kettyi luludya kinas, so ekh dyes nachon. Ekh bersh si kokoleske kaj mulas muro dad: kana ashonma luludya, avri ingravle pe lesko shiro, vaj andre ingravle andej khangeri. Tele shavele angla Svunto Maria, thaj baxt, sastimo mangav latar. Si kon kodo phenen: chi kinas tumendar luludya, ke roma san. Si kana khote aver amende le skinhedura, chungaren jekh, thaj opre prutyin amare luludya. Kana si fotbalmeccio, chi ekh rom naj ando aluljarovo. Si kana nashaven ame le xarnale, len amendar amare luludya. Vi mandar aba butivar line mure luludya. Legutobb eftavardesh ezera paguba kerdine mange.

**„Tanítóképzőbe mennék...,
hogy mégis valami diplomám legyen”**

ROMA NÖI SORSOK →

Mihalovics Krisztina Bogyiszló

„1975. március 25-én születtem. Itt volt az óvoda a telepen, még mi idejártunk oviba. Majd az általános iskolába Bogyiszlón, a faluban. Hát én világéletemben cukrásznak készültem, ezért is választottam aztán a vendéglátót. Aztán leérettségiztem szépen, és itthon így eléldegelek. Utána nem mentem sehova, én hülye. Nem is volt ennyire divat a továbbtanulás, mint ahogyan most. Szóval itthon voltam. Aztán elmentem egy pár helyre dolgozatni. Vendéglátó egységekbe, de ott csak leszívták az ember vérét, nem igazán volt jó sehol sem. Aztán megint otthon ücsörögtem. Vagyis nem ücsörögtem, mert akkor

épp dolgoztam itt egy helyen, ahol nyitottak egy kocsma mellett boltot. És akkor kitaláltuk a Zsoltival, a bátyámmal, hogy nyissuk meg mi is ezt a boltot itt, a telepen. És akkor én mondtam, hogy nyissuk, biztos lesz belőle valami. És akkor lett is Hál! Istennek ment is abban az időben. Nem volt konkurencia. Most ugye nyitottak egyet lent, a másik utcában is. És akkor ennyi... Jött a kis bébi... És akkor most bolondultam meg, most akarok menni főiskolára. Most készülgetek. Idézőjelben, mert még nem igazán. Aztán innen majd meglátjuk tovább, hogy mi lesz. Tanítóképzőbe mennék, de hát nem azért, mert tanítani szeretnék, hanem csak úgy, hogy mégis valami diplomám legyen. Most ez áll így közel hozzá. Már így helyileg is. Szekszárd. Nem tudnék a kislánytól elmenni. És akkor majd meglátjuk... Ha sikerülne, jó lenne.”

Hajnal László Endre - Flech Gábor

"I would like to go the Teachers' Training College...just to have some kind of degree"

Krisztina

Bogyiszló

"I was born on 25 March , 1975. The kindergarten was here at the settlement, we went there to that nursery. Then to primary school to Bogyiszló, to the village. My whole life I wanted to be a confectioner, this is why I chose the catering school. Then I graduated all right and I would just scrape along here at home. I did not apply to any other school, me stupid. Continuing your studies was not as hip as today. So I lived at home. Then I went to a few places to work kinda. To catering units but there they would just suck your blood, it wasn't really good anywhere. Then I would just sit around here at home. Actually, I was not sitting around 'coz I happened to work at this place where they opened up a shop next to a bar. And then Zsolti, my brother, and I had this idea that we too should open this shop here, at the settlement. And then I said we should go for it, something surely will come out of it. And then it happened. Thank God, at that time it went well. There was no competitors. Now, they opened one there, you know, down in the other street. And so this was it... The baby girl arrived... And now I just went crazy, I wanna go to college now. I'm just getting ready for it. Well, so to say but I am not doin' it really. And then we will see how it goes from here. I would like to go to the Teachers' Training College, but not 'coz I wanna teach but just to have some kinda degree, you know. This is the sorta thing I would be OK with. Also with the place, Szekszárd. I wouldn't be able to leave the baby girl. And then we will see...it would be great if I could make it".

"Zhos ando Tanítoképzévo...te avelma variso diploma"

Krisztina

Bogyiszló

Ando 1975-bersh ando marciushi po 25-to dyes rakhadyilem. E óvoda khate sas po telepo, me inke khate phirdem. E altalanossho ishkola ando gav ando Bodyislo phirdem avri. Zhi kaj muri godyi zhanav mindig cukraskinya kamos te avav. Tele érettchigindem, thaj shukares khore ashilem mange. Pala érettshégivo me dilyi khati chi gelem. Atunchi inke nas divato majdur te sittyon, sar akanak. Khore ashilem. Apal gelemtar pe unyi thanende butyi te kerav. Ando vendéglatovo feri muro rat cirdine avri: nas lasho khati. Pala kado pale khore ashilem, apal gindinem jekh thaj mure phralesa puterdam ekk bolta khate po telepo. Hala te avel le Devleske ande kodí vrama mishto zhalas: ande avilas amaro samitashi. Nas konkurencia. Akanak aba puterdine vi ekk aver khate po telepo, andej kaver vulica. Thaj atunchi kettyi..... Avilas e cinni shej.....Thaj akanak dijajlem, akanak kamav te zhav pej főishkola. De chachikanes inke chi zhanav. Haj maj dikasa sar avela. Zhos ando Tanítoképzévo, de na andakodo, ke kamos te sityarov, feri kade, hoj te avelma variso diploma. Akanak kadi ashol pashamande pashe, kade sar than Szekszárd. La cinni shejoratar chi zhanos te zhavtar. Haj maj dikhasa.....te shikerilinelas, mishto avelas.

„Azért még emlékszem a nehezebb esztendőkre”

ROMA NÖI SORSOK →

„Jetti” Budapest

„Jetti” 22 éves, Budapesten született, jelenleg is itt lakik férjével egy társasházi lakásban Zugló kertvárosi részében. Oláh cigány családban nőtt fel. Szülei a Jászságból illetve Gyöngyös környékéről származnak. Ők még a '70-es években költöztek fel a fővárosba, ahol önkényes lakásfoglalóként szinte a nulláról kellett elkezdeni és felépíteni az életüket. Kezdettől fogva keresteketől éltek, kihasználva a szocialista gazdaság hiányosságai ból fakadó lehetőségeket. Igazi sikert és fellendülést a rendszerváltozás jelentett a család számára, melynek társadalmi-gazdasági változásait hatékonyan tudták a maguk javára fordítani. Az apa kereskedett arannyal, órákkal, régiséggyel, autóval, színesfém hulladékkel, ruházati cikkekkel és ingatlannal, szinte bármivel, ami gyors megtérüléssel és haszonnal kecsegtetett. A szoba-konyhás lakásból lassanként polgári környezetbe: többszobás, nívós belvárosi lakásba, majd kertes családi házba költöztek. „Jetti” emlékszik még a nélkülvilágokkal teli esztendőkre, élete jelenősebb részét már jómódban, anyagi gondaktól mentes környezetben élte le. A családi kapcsolatok komoly presztíze nagymértekben köszönhető annak a következetes nevelésnek, melyet „Jetti” szülei alkalmaztak. Ez a nevelés nem engedte elfelejteni „Jettinek”, hogy ki is ő voltaképpen. Érti a cigány nyelvet, öltözködési, viselkedési, kapcsolattartási szokásai mind a mai napig figyelembe veszik a cigány normákat. Férjet is ezen elvek alapján választott magának négy ével ezelőtt. „Guszi” Zuglóban élő oláh cigány családból származik. Apjával együtt régiségek, műtárgyak, festmények vételével-eladásával foglalkozik. „Jetti” életében az eddig legnagyobb öröömöt hosszú várakozás után az elmúlt hónapok hozták. Ennyi ideje tudja a várva-várt hírt, hogy terhes, méghozzá egy ikerpárral!

Hajnal László Endre

"I still remember the tougher years though"

„Jetti“

Budapest

Zsanett, aka. „Jetti“ is 22 years old, was born in Budapest and she lives here even today with her husband in a condominium in the suburban area of Zugló (a district of Budapest). She was raised in an Olah Gypsy family. Her parents are from the Jászság, more specifically from the area of Gyöngyös. It was back in the '70s when they moved to the capital city, where as squatters, occupying an empty apartment without permission, they had to start their lives almost from scratch.

Right from the very beginning they earned their living from commerce taking advantage of the opportunities arising from the insufficiency of the socialist economy. The change of the political regime meant real success and prosperity for the family because they were able to effectively leverage on the social-economical changes to their advantage. The head of the family became a real businessman and he considered himself to be one, too. He traded with gold, precious stones, watches, antiques, works of art, cars, non-ferrous metal waste, clothing items and real estate -with almost anything that held out promises of fast payback and acceptable profit. From the one bedroom apartment they gradually moved to an upper middle class environment: first to a high standard, multi-bedroom, downtown apartment and then to a detached house with a garden. Although "Jetti" still remembers the tougher years filled with hardships, she lived the bigger part of her life in wealth, in an environment free of financial problems, just like her two younger brothers. The substantial prestige of the family relations is largely due to the consistent upbringing "Jetti's" parents applied in the past years. This education did not let "Jetti" forget who she is, where she is coming from. She understands the Gypsy language, in her clothing style, behavior and in her way of pursuing personal connections she still considers the Gypsy norms even today.

She chose her husband on this basis as well, four years ago. "Guszi" is from an Olah Gypsy family from Zugló. Together with his father they deal with the trading of antiques, works of art and paintings. After a long period of waiting, the greatest joy of "Jetti's" life was brought about by the last few months. This is the time that she has been aware of the long-awaited news that she is pregnant, what is more, she will have twins!

„Anda kode inke seroj pe maj phare bersa.....“

„Jetti“

Budapest

Le Zsanett, vaj le „Jetti“ 22-je bersengj, ande Budapesta rakhadylas, vi akanak kathe beshel peske romesa ande jekh kher, kaj maj but zhéne beshen, ando Zuglo, pek bárfóroski than. Maskhar chache roma barilas opre. Lako dad, thaj laki dé andá Jázság, thaj anda Gyöngyöseski krujálo shindyile. Von inke ande '70-sa bersha avile te beshen ando centrálna fóro, kaj opre phagle jekh kher, thaj sar kesave, majna anda khanchi trubusardas andre te khutren, thaj opre te cirden pengo trejo.

Zhi anglunestar anda bikinimata trejinás, khutyilde kodala shajipe, so po socialistiko economsako deficitó shaj traden palpale. Chachikani konjuktúra a diktatórako boldimo andas la familiijke, ke le kollektívne, finacialne kaver kerdyipe lashes zhange pe pengi rig te bolden. O rom chacho fórosko manush kerdyilas, vi kodaleske inkrelas pes. Kinelas, biknelas somnakaja, kasave barra, so but resenás, chásura, dulmutane bútya, vurdona, sastra, kharkhma, so chi trubunas khanyikaske, gada thaj khera, majna sakofálo, anda soste sigo avri shaj las peske love, thaj anda soste dosta but love shaj zhukarlas. Anda kher, so jekh soba, thaj kinda sas, lokóres anda maskharutno grouposko krujálo: maj but sobe, nívósó kher ando fórosko centro, pala kode, andek bárfórosko kher gele te beshen. „Jetti“ inke seroj pe maj phare, bimáresa pherdo bersha, inke peske trejosko maj but aba ando lashimo, ando kasavo krujálo trejisardas téle, kaj nas lovengo gindo, kade, sar lake duj shave phrela. La familiijke relácijange baro presztizso maj but shaj nájsären kodole konzekveno bararimaske, so la „Jettijako“ dad, thaj laki dé kerde ande palune bersha. Kado bararimo chi mukhlas te bistrela la „Jettijake“, hoj kon si voj chachikanes. Hatyarel le romani shib, ande laki tradicija, sar uravelpes, lako modoro, sar inkrel o kontakt, zhi adyes ande inkrel le romani kríš.

Vi peske romes pe kado pattayaimo uladas peske avri stare bersenca angla kadi. „Guszi“ anda Zuglo si, anda jekh chachi romani familija. Peske dadesa khetane dulmutane bútya, dulmutáne kipura, kinel-biknel. Ande la „Jettijako“ zhi adyesutno trejo le majbari losh pala lungo zhukarimo le palune shona ande. Katyi vrema zhanel, o zhukardes-zhukardo informácia, hoj khamnyij, inke pashales duje shavorenca!

**„Mindig kell, hogy
valami előtted legyen”**

Erős Emese

Budapest

Erős Emese 1981. május 17-én született Jánkmajtison, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. Kétesztendő volt, mikor az édesanya meghalt, s amikor állami gondozásba került. Négy évig egy cigány, majd tíz évig egy paraszt család nevelte. Identitáskeresése kamaszkorában kezdett tudatosan alakulni, kereste a kapcsolatot roma fiatalokkal, s már a párválasztásában is kiemelten fontosnak tarja, hogy cigány származású férje legyen. 25 éves koráig szeretné megszülni első gyermekét, nagy családra vágyik, két-három gyermekre, és kiemelte, hogy mindenképpen szeretne három-négy gyermeket örökre fogadni. 16 éves korában intézetbe költözött. Életének ebben a szakaszában meghatározó volt a kisvárdai osztályfőnökének támogatása, szerete-

te, és ekkor kezdődött a költészet iránti vonzalma is. Tanára tanácsára jelentkezett a Debreceni Egyetem Hajdúbőszörményi Pedagógiai Főiskolai Karára szociálpedagógia szakra, ahol jelenleg harmadéves hallgató. 2002 augusztusa óta a Romaversitas Láthatatlan Kollégium tagja. A főiskola mellett jelenleg a „Hátrányos helyzetű és roma gyerekek integrációjáért felelős miniszteri biztos hivatalában” dolgozik gyakornokként.

„Valami kell ahoz, hogy valaki meg tudjon kapaszkodni. Vagy egy akkora hit, vagy valami, ami fölötted áll. Olyan dolgok, amik valamilyen szinten fölötted állnak, és csak szeretnéd elérni azt a szépséget, mint mondjuk a Tisza, azt a jóságot, amilyen egy ember, vagy azt a tökéletességet, amilyen a jóisten. Tehát mindig kell, hogy valami előtted legyen. Valami, ami nálad tökéletesebb, erőt ad, és vissz önmagával. És be kell zárkóznia valamilyen szinten abba a világba. És akkor úgy is elkap az ár, és nem tudsz visszacsúsznii, vagy nem vagy hajlandó visszacsúsznii.”

Figuli Judit - Burka Viktória

"So you always need to have something ahead of you."

Emese Erős

Budapest

Emese Erős was born on May 17, 1981 in Jánkmajtis, in Szabolcs-Szatmár-Bereg County. Emese was two years old when her mother died, having had serious tumors in her brain and lung even before her pregnancy. For four years she was brought up by a Gypsy family then for ten years by a pheasant family.

Her search for an identity became more and more self driven in her teenage years, she initiated contact with other young Roma mates, and in her search for a partner she considers it important to have a husband of Gypsy origin. She would like to have her first baby before 25, she longs to have a big family, with 2-3 children and she would also like to adopt a 3-4 others. She went to Nyíregyháza to a state boarding institute at the age of 16.

Her passion for poetry began to develop at this stage of her life, the results she had at the poetry recital competitions brought her the taste of success. Encouraged by her headmaster's advice, she applied to the University of Debrecen's College Faculty for Pedagogic Studies in Hajdúbószörmény to major in social pedagogy, and now she is a third-year student. Since August, 2002 she is a member of Romaversitas Invisible Society. In addition to being a college student, she is also working as an intern in the „The office of the ministerial commissioner responsible for the integration of socially disadvantaged and Roma children”.

„You need something to hold on to. Either faith or something else that is superior to you. Things that are superior to you to some extent and you just long to reach that beauty let's say for example the Tisza (river), that goodness of a person or that perfection which is God Almighty. So you always need to have something ahead of you. Something that is more perfect than you and gives you power and takes you further. And to some extent you need to lock yourself into that world. And then the currents which come anyway, will catch you but you won't be able to or won't be willing to backslide.”

„Sagda trubul ke vareso anglatu te ashel”

Emese Erős

Budapest

E Zuralyi Emeshe 1981. Bersh, ande le panzhtone shonesko deshetfa dyes arakhadylas, ande o Janknajtis, so ande e Szabolcs-Szatmar-Bereg megye si. Duje bershengi sas, kana laki dej mulas, thaj kana le chorrengko kher ingerdela.

Shtar bersh kaj ekh romano, pala kod i kaj ekh gazhikano nyepeto barilas. Lako romanyipe de temyi shej laspe te rodelpes uzha thaj chacha godyasa, rodelas kodol kopchi ji save mashkar le romane terniyimata ingrenasla. Aba adyes vi ande peske romesko rodipe zurales kadi kamel ke kodo romano mursh te avel.

Zhi pune bish thaj panzhe bershengi avla zhi atunchi kamlas te kerdyol lako angulno shavoro, pe bare nyepetoste dorol, pe duj-trin shavora, thaj vi kod i lako doro si ke barem trin-shtare shavoren kamlas avri te lel andal chorrengko kher karing peste. Kana 16-e bershengi sas palpale gelas ande le chorrengko kher. Ande lako trajo, ande kadal vrami zurakles but molas lake kod i, ke lako sittyari, ande e Cinyivarda, zurales kamlasla, ande kadal bersha laspe maj pashe vi karing e poetica. Lake sittyareske zhutimasa gelas pe-j oprunyi shola ande la Debrecinako Univerzitetoski Pedagogitno Oprunyi Shkola, savi ande e Hajdúbószörmény-i, thaj kotho pe e szocialpedagogitno kuj, kaj akanak silyi trintone bershengi sittyardi.: De kathar le 2002-ti bersh le Romaversitas Bishaj-dikhli Kollegiumo sittyol. Pasha e oprunyi shkola akanak ande le Sittyarimasko Ministeriumo, ande le „Palal ashade Trajoske thaj le Romane shavorenge integracija azhutirde ministeroske chachardo KOMMITETO kerel butyi, sar sityimarcia.

„Variso trubul karing kod i ke varekon te zhanel te xutyelelpes. Si ekh kabbor patyape, vaj vareso, so pa tute opral ashel. Kasave butya, save varesar opral sile pa tute, thaj feri kamesas te reses kodo shukaripe, sar te phenas e Tisa, kodo lashipe sar sosko si ekh manush, vaj kodo binasulyipe, sar sosko si o lashodel. Kade, ke sagda trubul ke vareso angla tute te ashel.. Vareso, so tutar butesa maj lashoj, so zor deltu thaj ingrel tut pesa. Andre trubul te phandadyos varesar ande kodi luma. Thaj antunchi vi kade pesa leltu e zor, thaj na zhantes palpale te peres, vaj aba chi na kames palpale te peres.”

Ádám Bernadett Szendrőlád

Ez az én szobám. Ez az én ágyam, azok rajta a kabaláim. Ez a kedvencem, ez a tehén, úgy hívják, hogy Kamil. Azon az ágyon meg a másik két testvérem alszik, a Gábor meg a Gyula. Gábor 13 éves, Gyula meg 12. Ez a szekrényünk, ez a két polc az enyém, itt vannak a ruháim, ezen meg a könyveim. Nagyon szeretem a szép ruhákat, a csinosakat, jó lenne ruhákat tervezni, dehát az..., de jó lenne bolti eladónak lenni egy butikban, vagy egy nagy áruházban. Mindenképpen szeretnék tovább tanulni, úgy tervezem, hogy Ózdra megyek a kollégiumba.

A tanulás az meg, meg szeretek is tanulni. Jövőre nyolcadikba még egy kicsit belehúzok, és akkor biztos sikerülni fog. Most is elég jól ment, el is mehettem a nyolcadikosokkal jutalomból az osztálykirándulásra, fel Budapestre. Nagyon szép volt. Voltunk múzeumban, fent a várban, még a Parlamentben is. A legszebb a Lovagterem, az a sok szobor körbe, azt hiszem, azt mondták Zsolnay, meg az a szépszőnyeg...

Szuhay Péter - Kőszegi Edit

"To be a shop assistant in a large department store"

Bernadett Ádám

Szentrőlád

"This is my room. This is my bed and those things on it are my mascots. This one here is my favorite, this cow, it's called Kamil. On that bed sleep my other two brothers: Gábor and Gyula. Gábor is 13 years old and Gyula is 12. This is our wardrobe, these two shelves are mine, here are my clothes and these are my books.

I really like beautiful clothes, the pretty ones, it would be great to design dresses but that... but it would be good to be a shop assistant in a boutique or in a large department store. I would definitely like to continue my studies, I am planning to go to Ózd to the youth hostel. Studying is no problem and I like learning stuff anyway. Next year is my final year, I have to try a bit harder and then I am sure I will succeed. This year went quite well too, I was rewarded so I was able to go with the students finishing school, we went on a class trip up to Budapest. It was really beautiful we were in a Museum, up in the Castle, we even visited the Parliament. The most beautiful thing was the chamber of the knights, those many statues in a circle, I think they said they are made of Zsolnay (porcelain), and that beautiful carpet..."

"Bikinaireske te aven ande ekh baro magazino"

Adam Bernadett

Sendrőlád

Kadij muri kamera. Kadoj muro pato, kodol si pe leste mure kabali. Kadoj muro skumpo, kadij e guruvnyi, kade bushol, ke Kamil. Pe kodo pato pale mure duj kaver phrala soven, o Gabor thaj o Dyula. O Gabor 13-e bershengoj o Dyula pale 12. Kadoj amaro shifonyi, kadal duj polcura si mure, kathe si mure gada, pe kako pale mure ginadya.

Zutales kamav le shukar gada, le sane mashkareske, mishto avlas gada te shaj gindyij avri, ba kadi... ba mishto avlas boltake bikinaireske te avav ande ekh butiko, vaj ande ekh baro magazino. Sakkosar kamos majdur te sittyuvav, kade gindyij, ke ande o Ozdo zho ande o kollegiumo. O sittyipe kodo zhal, thaj vi kamav te sittyuvav. Ando kaver bersh ando oxtoto inke ekh cerrra andre cirdav thaj atunchi patyav ke zhala. Vi akanak dosta mishto zhalas, vi shaj gelomtar le oxtotonenca anda mishtyipo andej Peshta. Zurales shukar sas. Samas ande o Muzeumo, opre andej dyiz, inke vi ande o Parlamento. O majshukar le grastarengi sala sas, kodol but shukar sobrura krujal, kodi gindyij, kodi phennas Zholtai, thaj kodol but shukar, phuvake colura.

Készült a Foglalkoztatáspolitikai és Munkaügyi Minisztérium Esélyegyenlőségi Titkársága
megbízásából.

A kiadványt gondozta a Vision Communications Hungary Kft. és a Szerif Kiadói Kft.

Grafikai terv és layout: Gábor Imre
Tördelés és nyomdai előkészítés: File Béla – Dessin Stúdió
Nyomta: Korrekt Nyomdaipari Kft.

Fourteen women make a confession and talk about their lives allowing us to glance into their shaped past and their present everyday lives. Naturally these fourteen women do not cover the sociological diversity of Roma women they do not offer society-typology, yet one by one they are examples of different states of life. Basically every single story is a result of a longer or shorter cooperation, more specifically, the fruit of cooperation among the selected girl or woman, the photographer and the sociologist. It is obvious that the longer and more intimate the relationship, the deeper and more human the confession, like in the cases of Gizella Faragó and Márta Bódi, Mrs. Zoltán Mocsár. Deep sympathy may develop in new relationships as well, this soon enables the surfacing of those secrets and desires of the confessing mind, which are otherwise kept hidden from others. Nevertheless, each confession is the result of a peculiar cooperation, which hinges upon the unfolding personality as well as on the sensitivity and true interest of the photographer and the sociologist. Such people worked together on the realization of this exhibition who have proven their solidarity for the Roma for years, who have been pursuing research, documentary and possibly art work among the Roma and those who are of Roma origin themselves and this is a consciously assumed, important part of their personality.

Deshustar romnyi vorbij pala pesko trejo, ande vorbe shordes mukhel andre te dikhen ande lengo dulmutano, thaj adyesutno sako dyesesko trejo. Le deshustar romnya chachikanes chi bolden téle la romana romnyango sociológijako butfalaria, chi del sociéti- tipográfija, inke kaver thaj kaver trejeski situácia sikaven andre. Sako jekh pecimo agoral maj lungo maj skurto kooperacijako pordukcijaj. O avri ulado shako vaj romnyako, le fotografus- esko thaj le sociéti rodimasko kooperáci- jako produkcijaj. Dichol, hoj sosko dulmu- tanoj thaj amalipesa pherdoj jekh kontakto, kasavo chor thaj manushanoj jekh vorbipe, sar la Faragó Gizellako, thaj la Mocsár Zoltánnévako, thaj la Bódi Máltako. Shaj kerdyon vi anda néve kontakta chor sim- patie, so sigo opre zhutin kodal garadyima- ta, thaj kamajimata, save angla kavera garades ashon kodal manushendar, kon vorbin pala pengo trejo Akarsar, speciálno kooperacijako produkcijaj sako vorbipe, ke jekhvarsa linkrelpes kodal manushanyatar, kon andre sikavel pes, le fotografuseske thaj le sociétoske zhanimatoske szenzi- biloske, thaj chachikano opre dikhimaske. Kasave manusha kerde khetanes bútyi pe kado tarlatosko kerdimo, kon aba but bers andre sikade pengi szolidácia, kana pala le roma si vorba, thaj kerde rodipo thaj dokumen- tacijsa, vaj artistiko bútyi maskhar le roma, thaj kasave, kon vi von romaj, thaj kado lengo idéntítoski opre khutylde anguno momentoj.

